ДЗВОНИ ЛЕМКІВЩИНИ

№2 (38)
травень-червень 2003 р.

Газета заснована у квітні 1994 року

ЧАСОПИС ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ЛЕМКІВЩИНА»

Президенту України
Кабінету Міністрів України
Верховній Раді України

Трагічним було для українського народу XX століття. Занадто часто доводиться нині відзначати скорботні річниці масового душогубства, голодоморів, депортацій. До таких річниць належить і 60-річчя депортації українського населення із споконвічних українських земель Лемківщини, Перемищини, Холмщини і Підляшшя, які після Другої світової війни відійшли до Польщі.

Перша половина минулого століття залишила багато незагоєних ран у пам'яті українського народу.

Опріч мільйонів українців – жертв голодоморів, комуністичних та нацистських таборів, полеглих на фронтах Другої світової війни, у цьому переліку ніхто не має права замовчувати і про тисячі наших краян з Холмщини, Перемищини, Лемківщини, яких убито, закатовано чи спалено живцем тільки за те, що вони були українцями і хотіли жити на своїй прабатьківській землі.

Антиукраїнський терор, який розпочався у 1930 році під час пацифікації українських сіл у Галичині, руйнування церков та заборони українського шкільництва на Холмщині, досяг свого апогею у 40-их роках.

Спочатку польські шовіністи вбивали українських громадських діячів, вчителів, а у 1943-1944 роках по Холмщині прокотилася нечувана в історії цього краю хвиля масових вбивств (Стрільці, Тугані, Молодятичі, Моложів, Мірче, Сагринь, Бересть, Турковичі, Крилів, Ластів та інші села). В кожному з названих сіл закатовано сотні невинних українців, включаючи жінок, дітей та людей похилого віку.

На початку 1945 року масові вбивства українців стали Геноцид і є таким злочином.

Таким чином, дана Угода не може бути розцінена, як правомірна та легітивна, оскільки українці в Польщі були насильно, безпідставно, позасудово, в адміністративному порядку позбавлені одного з невід'ємних прав людини і громадянина в цивілізованому світі – права власності.

Майно депортованих осіб реально ніким не оцінювалося, не обліковувалося і його вартість не встановлювалася. Зокрема, в реальну оцінку майна не ввійшли – земля, ліси, джерела мінеральних вод, водні об'єкти, громадське та церковне майно (зокрема церкви, будинки "Просвіти", школи, інші будівлі, сільськогосподарський реманент, ремісничі знаряддя праці, меблі, придбані і створені за кошти людей.

Масовий антиукраїнський терор на Холмщині, Перемищині та Лемківщині був дієвим методом в арсеналі польського тоталітарного режиму під час насильного виселення у 1944-1946 роках корінного українського населення на територію УРСР. Фарисейська теза про добровільне переселення служила ширмою, засобом замилювання очей світовій громадськості, прикриттям злочину.

Жертви депортації, об'єднані в громадські організації, та окремі особи впродовж років сотні разів зверталися в різні інстанції державних структур, але, на жаль, справедливих і бажаних результатів немає. До цього часу ніхто не вибачився перед ними за моральні і матеріальні кривди.

Проходить 60 років. Розвалилися тоталітарні режими і, перш за все, цитадель тоталітаризму – СРСР. На початку третього тисячоліття необхідний аналіз трагедії народів у XX столітті, з'ясування причин в спалаху нечуваної жорстокості, яка привела до масових розстрілів, голодоморів, концтаборів, газових камер, винищення народів за етнічними ознаками.

Враховуючи конституційні норми, зокрема статтю 11, пункт 3, статті 92 Конституції України, держава не вправі залишитись осторонь проблеми, що існує стільки років. Ця трагічна сторінка

ШАНОВНІ КРАЯНИ!

21-22 червня в м. Монастириськ Тернопільської області проводиться

V Всеукраїнський Фестиваль лемківської культури "Дзвони Лемківщини".

Наш Фестиваль проходитиме під гаслом "Цне мі ся за Тобом, мій лемківский краю".

Протягом двох днів, незалежно від погоди, на ватряному полі звучатиме лемківське слово, пісня і музика. Вони поєднають наші серця.

Урочисте відкриття 21 червня (субота) о 12.00 год.

Оргкомітет.

Фоторепортаж подій 2003 року

Сагринь, Берестъ, Турковичі, Крилів, Ластів та інші села). В кожному з названих сіл закатовано сотні невинних українців, включаючи жінок, дітей та людей похилого віку.

На початку 1945 року масові вбивства українців стали повсякденним явищем у Надсянні та Любачівщині. Сотні закатованих весною 1945 року українців спочивають на сільських цвинтарях у Павлокомі (366 осіб), Пискоровичах (понад 700 осіб), Горайці (біля 200 осіб), Малковичах (154 особи), Бахові (біля 200 осіб), Скопові (біля 100 осіб), Березці (біля 100 осіб), Люблинці Новому (біля 100 осіб), Люблинці Старому (біля 100 осіб), Кобильниці Руській (понад 40 осіб), Добрій (біля 50 осіб) та інших місцевостях.

На Холмщині, Перемищині та Лемківщині не знайти села чи міста, де б у ці роки не було невинно убієнних українців. Лише у тій частині Перемиської греко-католицької єпархії, що відійшла до сучасної Польщі, у 40-і роки минулого століття було вбито майже 60 священиків.

Важко збагнути, але масові вбивства українського населення здійснювали також підрозділи Війська Польського, міліції (села Терка, Завадка Морохівська, Кобильниця Руська, Горацъ).

9 вересня 1944 року Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки та Польським Комітетом Національного Визволення було підписано Угоду "Про евакуацію українського населення з території Польщі до УРСР і польських громадян з території УРСР".

Необхідно зауважити, що Польський Комітет Національного Визволення був нелегітивною, неурядовою, недержавною, тимчасовою організацією, яка узурпувала та підмінила собою офіційний Уряд Польщі, що знаходився в еміграції і тому не могла виступати від імені Польської Держави.

У змісті "Угоди" говориться про "евакуацію" українського населення з території Польщі. Згідно з Міжнародною Хартією прав людини (док. ООН A/PES/217A), евакуація як і депортація, є одним із видів репресій проти населення. Розселення людей в незвичних умовах і окремими групами створює обставини, які не сприяють розвитку цієї групи населення. Знищене етнографічне коріння найбільш самобутньої гілки українського народу – лемків. Зруйновано родинні, генетичні зв'язки, пам'ятки духовної і матеріальної культури, з лиця землі зникли цілі села. Примусово переселено групи населення за національними ознаками з місць постійного проживання, з окремих територій та населених пунктів Польщі, відірвано від етнічних земель, рідних домівок, древніх святинь, прадідівських могил, позбавлено майна. Кількість депортованих осіб складає близько 500 тисяч (Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Т. 2 – Львів, 1998. – С. 162-199. "Підсумковий звіт Головного уповноваженого уряду УРСР про виселення українців з Польщі"). Такі дії розцінюються як геноцид та порушення прав людини і громадянина, як нанесення непоправної матеріальної та моральної шкоди.

В цивілізованому світі термін давності притягнення до відповідальності не поширюється на злочини проти людства.

газових камер, винищення народів за етнічними ознаками.

Враховуючи конституційні норми, зокрема статтю 11, пункт 3, статті 92 Конституції України, держава не вправі залишитись осторонь проблеми, що існує стільки років. Ця трагічна сторінка історії українського народу потребує негайної політико-правової оцінки на державному та міжнародному рівнях.

Сьогодні в Українській незалежній державі, де верховенствує закон демократії – святий обов'язок Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України стати в обороні депортованих українців з етнічних земель сучасної Польщі.

Так, не виконується рішення Президента України, який своїм Указом "Про національну програму "Закордонне українство" на період до 2005 року" зобов'язав вирішити проблему переселення в 40-х роках XX століття та правничої секції і в цілому III Всесвітнього форуму українців, який також вважає, що одним із пріоритетних гуманітарно-правничих проблем розвитку України є прийняття спеціального закону про визнання депортованими осіб, переселених в 1944-1946 рр. з території Польщі в Україну, та створення Державної програми культурного відродження українського субетносу – лемків.

Нам, жертвам депортації, дуже прикро і болісно, що Верховна Рада України відкинула можливість проведення парламентського слухання 4 червня 2003 року цих питань. Ми очікуємо відповіді, чому прийняті закони про депортації татар, німців та інших народів, а про депортацію українців ні.

Враховуючи вищезгадане, Світова Федерація Українських Лемківських Об'єднань та Всеукраїнське товариство "Лемківщина", яке представляє більшу частину депортованих, звертається до Вас про відзначення 9 вересня 2004 року 60-річчя депортації українського населення 1944-1946 рр. з території Польщі в Україну, а також:

- прийняти Закон про депортацію українського населення 1944-1946 рр.;
- створити і прийняти Державну Програму культурного відродження українського субетносу – лемків;
- провести на державному рівні 9 вересня 2004 року в Києві День Пам'яті жертв депортації;
- провести Дні Пам'яті жертв депортації у Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Чернівцях, Луцьку, Рівному;
- провести Міжнародну наукову конференцію, приурочену цим подіям;
- висвітлювати в засобах масової інформації ці події, створити телефільм про депортацію;
- створити Державний музей лемківської культури на базі народного музею в м. Монастириськ Тернопільської області.

Голова Світової Федерації
Українських Лемківських Об'єднань
проф. Іван ЩЕРБА,

Голова Всеукраїнського Товариства "Лемківщина"
Олександр ВЕНГРИНОВИЧ.

100-ліття від дня народження Юліяна Тарновича (1903-1977). м. Перечин, Закарпаття. Січень.

Нарада голів районних товариств «Лемківщина» трьох областей Галичини. м. Чортків, Тернопільщина, 30 березня.

Звітно-виборна конференція районного товариства «Лемківщина». м. Теребовля, Тернопільщина, 6 квітня.

ХРОНІКА НОВИН

* * *

18 квітня., м. Тернопіль. В обласному художньому музеї відкрита Перша Всеукраїнська Великодня виставка писанок і конкурс "Лемківська писанка". У конкурсі взяли участь 15 учасників. Журі визнало переможцем Надію Нагловську-Шкимбу з Калуша. Друге місце зайняла Віра Проць зі Львова. Лауреати були відзначені грамотами і грошовими преміями. На вернісажі виступили Ігор Дуда – директор музею, Валерій Бачинський – начальник управління культури облдержадміністрації, Олександр Венгринович – голова ВУТЛ.

* * *

20 квітня, м. Хоростків Тернопільської обл. Установчі збори, на яких було створено міський осередок ВУТЛ. Головою обрано Мирона Савку. В роботі зборів взяв участь голова ВУТЛ Олександр Венгринович і член правління обласної організації Ярослав Ворона.

Цього ж дня, м. Копичинці Тернопільської обл. Звітно-виборна конференція та установчі збори, на яких місцеве товариство "Лемківщина" реорганізоване в міську організацію ВУТЛ. Головою знову обрано Івана Пласконя. В роботі зборів взяли участь О. Венгринович і Я. Ворона.

* * *

3 травня, м. Монастириськ Тернопільської обл. Засідання оргкомітету з проведення V Всеукраїнського Фестивалю лемківської культури. На зустрічі були присутні голова ВУТЛ Олександр Венгринович, заступник голови Степан Криницький, члени Колегії Юліян Френчко і Михайло Тиханський (староста), голова районної організації Оксана Будна.

* * *

11 травня, смт. Козова Тернопільської обл. Установча конференція, на якій було створено районну організацію ВУТЛ. Головою обрано Михайла Довбуша. На зібранні були присутні голова ВУТЛ Олександр Венгринович і заступник голови Тернопільської міської організації Парасковія Трач.

* * *

12 травня, м. Тернопіль. Голова ВУТЛ Олександр Венгринович мав зустріч з головою Української Народної Партії Юрієм Костенком. Обговорювалися питання співпраці.

* * *

14 травня. Київ. Голова ВУТЛ Олександр Венгринович зустрічався з головою Державного Комітету України у справах національностей та міграції Геннадієм Москалем і заступником Державного секретаря Міністерства культури і мистецтв України Василем Романчишиним. Обговорювалися лемківські проблеми.

* * *

18 травня. м. Монастириськ. Звітно-виборна конференція та установчі збори, на яких товариство "Лемківщина" реорганізоване в районну організацію ВУТЛ. Головою знову обрано Оксану Будну.

* * *

21 травня, м. Монастириськ. Засідання

Фоторепортаж подій 2003 року

Лауреати конкурсу «Лемківська писанка»: Сидять: Антоніна Колтунюк (Тернопіль), Віра Проць (Львів), Надія Нагловська-Шкимба (Калуш), Надія Семців (Теребовля). Стоять: Марія Янко (Львів), Зіновій Пеньонжик (с. Звенигород Бучацького р-ну), Віра Жовнич (Тернопіль), Ярослав Осадца (с. Біла Тернопільського р-ну), Галина Грицьків-Оршак (Чортків). Тернопільський обласний художній музей. 18 квітня.

Отець Анатолій ДУДА (м. Монастириськ) освячує фелон і ризи для Лемківської церкви св. св. Володимира і Ольги у Львові, офіровані п. Михайлом Секелою - головою міської організації ВУТЛ. 28 квітня.

ПИСАНКА ЯК СИМВОЛ УКРАЇНИ

Великодня виставка писанок у Художньому музеї Тернополя стала традиційною. Вона була започаткована в 1992 році і представляла приватну колекцію Івана Гречка зі Львова. У Тернополі й області на той час не було фахових писанкарів. Єдину велику збірку у своїх фондах мав Краєзнавчий музей. За радянської влади писанкарство було заборонене. Хоч символи на них і сама традиція мають дохристиянське походження. Серед поширених знаків в орнаментиці писанок є стилізовані зображення Сонця, Мати-Берегині, Дерева Життя, Волового Ока, Коня, геометричні, рослинні та фігурні візерунки. Існує багато легенд, пов'язаних з культом яйця в християнстві.

В канадському місті Вегревіллі наші емігранти встановили пам'ятник писанці як малеСавченко, Галина Джус (Тернопільщина), Тереза Кищак, Марія Янко (Львів), Надія Нагловська-Шкимба (Калуш). Гідною зміною виступило молодше покоління – студенти відділення "дизайн" Кооперативного технікуму та учні Обласної експериментальної школи мистецтв.

Виставка давала можливість глядачам познайомитися з різноманітними манерами писанкарства. Крім писанок, виконаних у восковій техніці, тут були дряпанки, мальованки, крапанки. Нове покоління шукає нові техніки: інтерес викликали нитянки, пилянки, аплікації бісером і вишивкою. Леся Цікало дивувала відвідувачів музею вишуканими "травлянками" – гусячі яйця з травленим кислотою орнаментом, "біле по білому".

В експозиції знаходилося біля 170 лемків-

ПРОГРАМА ФЕСТИВАЛЮ

21 червня 2003 р. (субота).

10.30 – Хід-парад колективів по місту.
12.00 – Урочисте відкриття Фестивалю.
12.30 – Літературно-музична композиція.
13.00 – Концертна програма.
14.00 – Прес-конференція.
20.00 – Молодіжна забава.

товариство Лемківщина реорганізоване в районну організацію ВУТЛ. Головою знову обрано Оксану Будну.

* * *

21 травня, м. Монастириськ. Засідання оргкомітету з проведення V Всеукраїнського Фестивалю лемківської культури, в якому взяли участь члени оргкомітету з Тернополя, Львова, Івано-Франківська і Монастириська. Засідання проводив голова ВУТЛ Олександр Венгринович.

* * *

4-5 червня, м. Перечин, Закарпаття. Делегація ВУТЛ у складі: голова ВУТЛ Олександр Венгринович, члени Колегії Володимир Ардан і Володимир Шуркало, мали зустріч з головами райдержадміністрації, районної ради і районної організації ВУТЛ. Обговорювалися наступні питання:

1. Державна програма відродження лемків – українського субетносу.
2. Участь мистецьких колективів Закарпаття у V Всеукраїнському Фестивалі лемківської культури в Монастириську.
3. Підготовка науково-практичної конференції "Пракорені закарпатських лемків" (жовтень 2003 р.).
4. Створення Закарпатської обласної організації ВУТЛ.

Делегація відвідала Лемківську садибу-музей в Перечині.

* * *

7 червня, м. Городок Львівської обл. В приміщенні Міської ради відбулося 6-е засідання Колегії ВУТЛ У ньому взяли участь 11 членів Колегії (з 13), дев'ять членів Ради і запрошених. На порядку денному стояли питання:

1. Інформація про діяльність Колегії ВУТЛ. Доповідав О. Венгринович.
2. V Всеукраїнський Фестиваль лемківської культури. Доповідав М. Тиханський.
3. Програма відродження лемків Закарпаття. Доповідав В. Шуркало.
4. Положення про "Книгу визначних лемків". Доповідав Я. Швягла.
5. Фінансування діяльності ВУТЛ. Доповідав В. Ардан.
6. Реєстрація регіональних організацій ВУТЛ.

Голова засідання Олександр Венгринович, секретар Ігор Дуда.

* * *

8 червня, м. Тернопіль. У Лемківській світлиці проходило розширене засідання правління Тернопільської обласної організації ВУТЛ, на якому розглядалися питання:

1. Діяльності правління за 1-ше півріччя 2003 р.
2. V Всеукраїнський Фестиваль лемківської культури в Монастириську 21-22 червня 2003 р.

У роботі засідання взяли участь 20 осіб, у т. ч. голови районних і міських структур ВУТЛ. Засідання вів голова ВУТЛ і голова обласної організації Олександр Венгринович.

яйця в християнстві.

В канадському місті Вегревіллі наші емігранти встановили пам'ятник писанці як маленькому символові України. У 2000 році в Коломиї відкрито Музей писанок., де зібрано біля 10 тисяч народних шедеврів. "Село на нашій Україні неначе писанка", – писав Т. Г. Шевченко. "Гарна немов писанка", – каже про дівочу вроду народна приказка.

Особливістю цьогорічної виставки є те, що з індивідуальної, групової, обласної та крайової, якою була досі, вона переросла у Всеукраїнську. До її організації приєдналось Всеукраїнське товариство "Лемківщина". В експозиції подані біля 600 Великодних яєць у різних техніках з Тернопільської, Львівської та Івано-Франківської областей. Ми щиро вдячні Центру народного мистецтва "Петриківка" (Дніпропетровщина), який відгукнувся на наше прохання і надіслав 27 мальованок 11 авторів. Їх різнобарвні рослинні візерунки відрізняються від стилізованих писанок Галичини.

Окремий розділ займав цикл писанок з усіх регіонів України, які ще 1993 року виконали на наше замовлення Леся та Юрій Цікало з Тернополя. Вони служать навчальним посібником, наочною енциклопедією писанкарства. З-поміж відомих писанкарів у виставці брали участь подружжя Цікало, Стефанія Семців, Наталія

відвідувачів музею вишуканими "травлянками" – гусячі яйця з травленим кислотою орнаментом, "біле по білому".

В експозиції знаходилося біля 170 лемківських писанок. Простий мотив крапельки, закомпонований у сонечка, зірочки, рожі, сосенки, дає великі можливості для орнаментального розмаїття. Жоден візерунок на них не повторюється. Для конкурсу була вибрана саме лемківська писанка і традиційна воскова техніка. Глядачі мали рідкісну можливість побачити процес виконання писанок. Журі одностайно виділило філігранно виконані писанки Надії Нагловської-Шкимби з Калуша.

Ми завжди прагнемо подати Великодню експозицію святково і різноманітно. Писанки можна було оглядати в експозиційних столах, підвішені в рамках, в гірляндах, віночках і розкладені на тарілках. Змістовним поповненням писанок були вишиті рушники і серветки, ткані килимки. На стінах експонувалися картини відомого живописця Богдана Ткачика і цикл комп'ютерних гравюр Володимира Окрутного на Великодню тематику. Привертали увагу й святкові Великодні листівки України, Польщі, США і Росії з фондів музею.

Мистецтво писанки свідчить про самобутність, незнищеність і багатство культури України.

Ігор ДУДА.

13.00 – Концертна програма.
14.00 – Прес-конференція.
20.00 – Молодіжна забава.

Грають: гурт "Світозари" з Тернополя та інструментальна група з Монастириська.

22 червня 2003 р. (неділя)

9.30 – Служба Божа на ватряному полі.
11.00 – Віче.
12.00 – Концертна програма.
18.00 – Закриття Фестивалю.

КОНКУРСИ

1. Знання історії Лемківщини.
2. Лемківська бесіда і гумор.
3. Лемківська красуня.
4. Біг у мішках.
5. Різання дров.

Проведення конкурсів залежить від зголошення учасників.

На фестивалі можна:

- оглянути експозицію та виставки Музею лемківської культури в Монастириську;
- придбати газету "Дзвони Лемківщини", літературу, програму Фестивалю, пам'ятні сувеніри і значки;
- взяти участь у спортивних змаганнях (волейбол, мініфутбол).

V Всеукраїнський Фестиваль лемківської культури м. Монастириськ, 21-22.06.2003 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Олександр ВЕНГРИНОВИЧ - голова оргкомітету.

Заступники голови оргкомітету:

Ігор ДУДА,
Степан КРИНИЦЬКИЙ,
Володимир РОПЕЦЬКИЙ,
Михайло РОСТОЦЬКИЙ.

Члени організаційного комітету:

Андрій АНТОНІВ,
Ярослава БЕРЕЖНЮК,
Любомир БЛАЩАК,
Оксана БУДНА,
Уляна ВЕЛЮШ,
Юрій ВЕНГРИНОВИЧ,
Ярослав ВОРОНА,
Роман ГРИНЬКІВ,
Галина ГРИЦЬКІВ,
Борис ГРОМОСЯК,
Стефанія ГУРЕЙ,
Олексій ЗАРИЦЬКИЙ,
Марія СОБАШКО,
Віктор СОЛИНКО,
Лариса СОРОКА,
Михайло ТИХАНСЬКИЙ,
Юліян ФРЕНЧКО,
Анатолій ЯДЛОВСЬКИЙ.

Староста фестивалю - *Михайло ТИХАНСЬКИЙ.*

РЕЖИСЕРСЬКА ГРУПА

Василь КАРМАЗИН - головний режисер.

Христина ДОВГАЛЮК,
Марія БУРДЯК,
Іван ЛАПІЧАК,
Марія ПАРИЛО,
Володимир ТУРОК,
Орест ТУРОК,
Іван ФІГЕЛЬ,
Володимир ЯЦЕНИК.

ВЕДУЧІ КОНЦЕРТУ:

1. *Віра ЗІНЧЕНКО, Микола МОРОЗ,* м. Монастириськ.
2. *Надія НАГЛОВСЬКА-ШКИМБА, Василь ШКИМБА,* м. Калуш.
3. *Марта ПРИБИЛО, Микола ПРИБИЛО,* м. Борислав.

АВТОРСЬКИЙ КОНЦЕРТ Івана МАЙЧИКА

30 квітня цього року у Львівській обласній філармонії відбувся авторський концерт заслуженого діяча мистецтв України, композитора Івана Майчика, присвячений 75-річчю від дня його народження.

Урочисту академію відкрив начальник обласного управління культури Василь Откович. Крім теплих слів, адресованих Ювілярові, він вручив Почесну Відзнаку Міністерства культури і мистецтв України та медаль "За досягнення в розвитку культури і мистецтва", зачитав постанову Колегії та лист міністра Юрія Богуцького.

Голова Львівської облдержадміністрації нагородив І. Майчика Почесною Грамотою. Від імені львівських композиторів і музикознавців вітальний лист зачитав заступник голови правління організації Національної Спілки композиторів України В. Камінський.

Зі сцени прозвучало багато теплих та щирих слів Іванові Майчику – талановитому композитору, диригенту, музикознавцю, фольклористу, педагогу, закоханому в музику сину Бескидів.

Цей вечір був приурочений ще й виходу його останньої збірки українських народних пісень, з яких 110 – лемківські, в обробці композитора.

Концертну програму вела Н. Рудник. Розпочала концерт хорова капела Оперної студії Львівської музичної академії імені М.

ВІТАЄМО!

За вагомий особистий внесок у збереженні історико-культурних пам'яток України, активну краєзнавчу діяльність та високий професіоналізм Указом Президента України від 14.04.2003 р. №326/2003 директору народного музею історії села Ягільниці Тернопільської області, голові сільського осередку "Лемківщина"

Степану Івановичу БУБЕРНАКУ

присвоєне почесне звання

"Заслужений працівник культури України".

ВІТАЄМО!

5 червня ц. р. на весільний рушничок стали

Андрій БОБИК і Олена ФЕЩУР

– члени Тернопільського міського об'єднання "Молода Лемківщина".

Дід молодого походить зі села Синява, повіт Сянік.

Щастя, любові, добра, злагоди і взаємної поваги зичить молодим – Лемківська громада Тернополя.

Василь Дерій

Дух твій, лемку, ніхто не поборе

Ой чого ж ти, лемку,
зажурився сильно? –
На землі батьківській
не житимеш вільно,
Бо москаль задумав
польськими руками
Тебе розлучити
з рідними ланами.

Ти покинув гори,
чарівні Бескиди –
Найдорожчі серцю
милі краєвиди
І подався гнаний
у краї незнані,
Щоби залишитись
навік у вигнанні.

Але пам'ятаєш,
як і твої діти,
На лемківській "Ватрі"
вогонь запалити.
Хай палає ватра,
освітлює гори.
Знай, що дух твій, лемку,
ніхто не поборе.

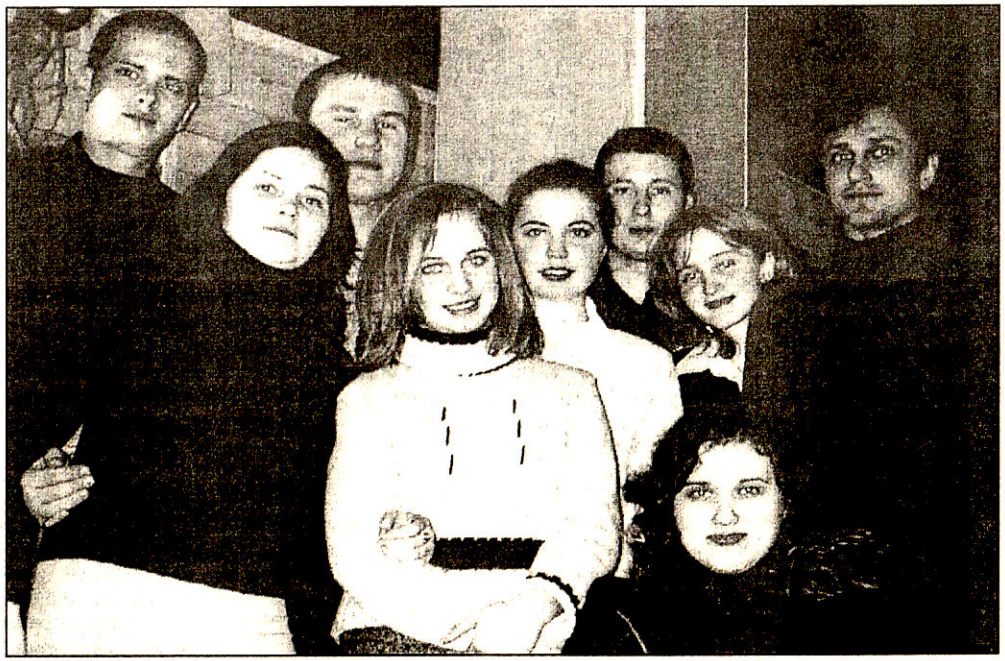

Тернопільська «Молода Лемківщина» на Лемківському Йордані у кафе «Любава». 19 січня 2003 р.
Зліва направо: Валерій Пилипів, Людмила Масира, Ігор Марфіян, Леся Кривак, Уляна Велюш, Олексій Зарицький, Ірина Масира, Андрій Бобик, Олена Фещур.

Залишити спогади – наш обов'язок перед потомками!

ДОЛІ ЛЮДСЬКІ

Я родом із Телича, що біля Криниці. До 1336 року село мало назву Орнава. Кажуть, під час землетрусу воно завалилося. Потім якийсь воєвода Телицький назвав його Телич.

поїхали до Жовтня, Більшівців. Ми тимчасово поселилися в сім'ї Олійників з Побережжя. Потім тато знайшов хатину (кімната і кухня)в Маринополі і ми переїхали туди. Їхали фірами і саньми через Дністер, бо мостів не було. Саме тоді, у січні, потепліло, лід на річці проломився і наше зерно, картопля та інші

треба було молоко, тому купили козу. Злорадники сміялися: "Пані Брунарська пасе Божу коровку". Так і тепер: хто хитріший, хто мав можливість, той "прихватизував" майно. Ділки створили банки, малі і великі підприємства, а бідний люд ходить далі з торбами. В нових умовах хтось спритно маніпулює людьми. Твориться

композитора.

Концертну програму вела Н. Рудник. Розпочала концерт хорова капела Оперної студії Львівської музичної академії імені М. Лисенка під керівництвом М. Телішевського. У її виконанні прозвучали пісні на слова О. Олеся "З журбою радість обнялася" і на слова Б. Лепкого "Гори мої, гори".

Студенти Львівського музичного училища, лауреати Всеукраїнських конкурсів виступили зі сольними номерами. Н. Ткачук виконала пісню "Зозуленька кукат", В. Галько – "Чорна хмара наступає", О. Кувітанов – "Гори, гори і долини", "Хоц мі люде повідают", С. Шкарупіна – "Там у Бескидах я народилась" і "Гей, сьпівам я си сьпівам". Присутні прослухали також пісню "Козаче, козаче, я тобі не вірю" у виконанні дуету в складі Н. Ткачук і В. Галько.

На зміну солістам на сцену вийшов вокальний ансамбль Музичного училища, який представив пісні "Мандрівка" та "Пожовтіли клени" (слова і музика І. Майчика).

З великим успіхом виступав Галицький камерний хор (керівник – заслужений діяч мистецтв України В. Яциняк). У їх виконанні прозвучали відомий "Траурний прелюд", присвячений пам'яті видатного диригента С. Турчака. Майчикова пісня "Гори ж ви мої", а також лемківська пісня "При долині красна лучка".

Заслужений артист України, соліст Львівської опери та балету імені С. Крушельницької В. Дудар виконав дві лемківські народні пісні – "Думала-с, дівчино" та "Журю я ся, журю".

Щирими оплесками глядачі зустріли вихід на сцену славнозвісного колективу – лауреата Національної премії України імені Т. Шевченка, Львівської державної чоловічої капели "Дударик", яка виконала пісні "Молитва" (слова С. Карплюка), "Як добре те, що смерті не боюсь я" (слова В. Стуса), "Старий млин" (слова І. Майчика). З фортепіанним супроводом знаменито справилися син і невістка Зайчики та Н. Лотоцька. Поєднання гарних голосів з фортепіанною музикою створювали враження краси і багатства гірських мелодій.

Протягом усього концерту, після кожної пісні лунали довготривалі оплески, не лише як подяка виконавцям, але й на знак пошанування творця чудових мелодій. Композитора І. Майчика обдарували прекрасними весняними квітами.

То ж нехай щастить Вам на творчій ниві. Добра, щастя і міцного здоров'я на многії літа, шановний Маестро!

Галина МОСТРАНСЬКА,
м. Бережани.

Я родом із Телича, що біля Криниці. До 1336 року село мало назву Орнава. Кажуть, під час землетрусу воно завалилося. Потім якийсь воєвода Телицький назвав його Телич.

До війни там було багато українських сімей, була церква. Ми жили дружно з поляками, допомагали один одному. Під час війни були тільки два арешти. Забрали Фелікса Гамарника – нашого сусіда-поляка. Йому допомогли вибратися з концтабору в Тарнові наші хлопці. Він це пам'ятає і вже два рази приїздив у Маринопіль. Другий був наш лемко, але за нього поручилася одна полька і його випустили. Прості люди не мали що між собою ділити.

З приходом совєтських комісарів почалися непорозуміння, ворожнеча між людьми. Агітатори займалися пропагандою, всіляко залякували. Примушували заможних газдів давати вози з кіньми для евакуації. А потім їх самих вивезли. В травні 1945 року почалося перше виселення. На станції в Грибові люди чекали потягів більше трьох тижнів. Їх повезли на Донбас і Полтавщину. Останній ешелон поїхав в Галичину. Лемки розселилися в Самборі, Бориславі, Тисмениці, Тлумачі і Коломиї. Їхали ми довго і тяжко. Перша тривала зупинка була в Хирові. Нас перевантажили в "телятники" з ширококолійними колесами і майже місяць формували ешелон. Поволі рушили на Схід. Більше стояли, як їхали: часто мінялися бригади машиністів, не ставало палива. Нас довезли якось до Тернополя. Він був дуже знищений. Люди жили в землянках, голодували. Поки ми шукали житло, нас обікрали, забрали теплий одяг, взуття і остатки харчів. Довелося їхати далі. Нас зупинили в Микулинцях і хотіли розвантажувати. Тоді я разом із Андрієм Павлишаком, який був за старшого, поїхали в Чортків – тодішній обласний центр, і нам дозволили переїхати на станцію Хриплин. Це було 19 грудня 1945 року. Мороз, сніг, холодно і голодно. Тут люди роз'їхались, хто куди.

Страшно пригадати, як ми їхали далі. В нашому вагоні перебували три родини з усім майном. Семеро дорослих і 12 дітей – родини Пастернаків, Хованців і Брунарських. В дорозі грілися "буржуйкою". Тут варили їсти, сушили одяг, мили дітей і себе. Піч чадила, дим виїдав очі. На довгих зупинках робили навіси, мурували тимчасові кухні. Стояла холодна дощова погода. В дорозі захворів мій вуйко. Його залишили в Хирові у військовому госпіталі, де він і помер.

За нами приїхали фіри з Жовтневого району і багато родин поїхали в Маринопіль. Тут було мало хат, придатних для житла і люди Потім тато знайшов хатину (кімната і кухня)в Маринополі і ми переїхали туди. Їхали фірами і саньми через Дністер, бо мостів не було. Саме тоді, у січні, потепліло, лід на річці проломився і наше зерно. картопля та інші пожитки попали у воду. Поки їхали, все замерзло. Довелося стати жебраком, ходити по хатах і випрошувати жменьку кукурудзи чи соломи для худоби.

Земля була спустошена війною. Ночами в селах чути стрілянину, а тут ми ще зі своєю бідою. Місцеві жителі не могли зрозуміти, що ми за люди і чого приїхали. Вони відносилися до нас по різному: одні допомагали, чим могли, інші – насміхалися.

Настала голодна весна 1946 року. Де взяти насіння, чим засіяти землю? Поїхали ми у Вовчинці. Тут був невеликий спиртзавод, а директором – добрий чоловік. Я розказав йому про ситуацію і просив прийняти нашу мерзлу картоплю. Він замислився і сказав: "Так и быть. Хоть с вашей картошки спирта не выйдет, но детей кормить надо". Наше картопляне "болото" прийняли і видали 30% зерном від його ваги. На прощання сказав: "Нас Гитлер убивал сразу, а вы еще долго будете мучиться". Так воно і сталося.

Допомоги від держави не було жодної. З дому ми виїхали і не взяли документів на свою двоповерхову хату. Вважали, що раз то "евакуація", то скоро повернемося і все буде по-старому. Компенсація людям була символічною. Наприклад, Мілянич з Мушини мав документи на 1 мільйон 200 тисяч злотих, а отримав 1200 повоєнних рублів і зійшов з розуму.

Післявоєнні роки були трудними і неспокійними. Вночі приходили перебрані "гості", вимагали теплого одягу, харчів і грошей, а вдень, в іншій уніформі, вербували і шантажували, проводили арешти і виселення. Люди верталися голими і босими з Донбасу, Полтавщини та інших областей. Потім настав голод весною 1947 року. З допомогою добрих людей якось ми вижили. Почали господарювати, але прийшло нове лихо. Почалася колективізація. Землю, коня, худобу і весь господарський реманент забрали до колгоспу. Почалося життя на трудодні. Знову довелося починати жити з нуля. Порядки в колгоспі були, самі знаєте які. Хто спритніший, той жив за колгоспний рахунок, чесні люди страждали. Мої два молодші брати були пастухами і трохи допомагали сім'ї.

Мене ж спіткала доля українського націоналіста. Відсидів 10 років в концтаборі і п'ять – на поселенні. Мати хотіла мені допомогти і продала корову, щоб найняти адвоката. Дітям ку". Так і тепер: хто хитріший, хто мав можливість, той "прихватизував" майно. Ділки створили банки, малі і великі підприємства, а бідний люд ходить далі з торбами. В нових умовах хтось спритно маніпулює людьми. Твориться ворожнеча на політичній, релігійній або на іншій основі. "В каламутній воді риба легше ловиться".

Ми, лемки, в чужому оточенні, століттями зберігали свою самобутність, рідну говірку і віру. Навіть у час виселення ми думали про церкву, забрали з собою фелони, хрест і Євангеліє. А нині нас поділили. В селі є дві конфесії, які не хочуть помиритися між собою, вияснюють, котра віра старша, яка правильніша.

А скільки партій маємо в Україні? Кажуть – в єдності сила. То де ж та єдність? Чому представники різних партій тратять сили на вияснення стосунків між собою, а не на розбудову Держави. Треба брати приклад з інших народів. Мало говорити про патріотизм, треба вміти жертвувати і боротися за свої права. Наші брати в Польщі не мають де відбувати Службу Божу, бо церкви перетворили в костьоли. А де є можливість відкрити церкву – наша громада така маленька, що не має змоги оплатити навіть її опалення. Вони не мають допомоги, ні від нас, ні від нашої держави...

Минає 60 років, як були сплюндровані Лемківщина, Надсяння, Холмщина і Підляшшя. Коли для людей в 1945 році наступили мирні дні, для нас почався етап поневірянь. І хоч встановлені дипломатичні зв'язки між Україною і Польщею, питання про нашу депортацію не розв'язане.

Петро БРУНАРСЬКИЙ,
с. Маринопіль Галицького р-ну
Івано-Франківської обл.

Марія ТРОЙЧАК-ХОМИШАК

Я із Яселка...

Я із Яселка, де в золоті колосся,
В пташиний спів були закохані гаї.
Тепер село Батьків річками розбрелося
І на розмову кличе солов'їв.
Я з тих країв, де волошкові очі,
Багаті ниви – мудрі і пророчі,
Де пісня над полями луною йшла
Аж ген за небокрай,
Лемківська моя доля
Лине журавлями в знедолений та рідний край.
В мої Бескиди щодень лечу на крилах,
Там залишилися Дідів-Батьків могили,
Там гордий дух і клич Землі Святої
В шматку землі безмежно дорогої.

Новины з Заходу

ЗЛОТИЙ ЮБІЛЕЙ

27 мая в готелі-ресторациї "Baron" в Любіні было барз весело. На весьілю все весело: госьті даруют, а молоди берут презенты, вшытки сьпівают, танцуют і пют палюнку. То правда. Але весьіля было незвыкле: імпреза з оказиї 50-літя спільного жытя Ольги і Петра Калакуків з Рынарціц. Я там не быв, але видів-лем знимки, відеокасету і чув-лем записану оркестру "Водограй", котра награвала на забаві. А іщы повідали, же погода стояла файна, як на замовліня.

Імпрезу приготували діти, внукы і родина юбілянтів. Для паньства Калакуків было то цілковитом несподіванком, про яку они ся довідали, як зашли до салі. Вшытки кроки по організациї Золотого Весьіля тримали-ся в секреті.

На такі поважни юбілєй пришли коло 50 осіб, як і ся належыт быти на 50-літю. Ту были дочка Ірена зо своїм мужом Владком, внучка Мартуся, яка таньцує в "Кычері". Приїхав сын Адам з родином – они мешкают в Познаньскім воєводстві. Не было старшого Янка, бо він жыє далеко, за Великом Млаком. Але про то зышла-ся чысельна родина по стороні Ольги Калакуковой з Ковальчыків. Дякувати Богу, вшытки жыют коло Любіна. Браты Ілько, Семан, сестра Мелька. Наймолодша Анна тіж працює в Гамериці. Таке жытя было колиси і є гнеска, же в родині Лемка мусит хтоси робити на Гамерикана. Но але нич, і так на забаві было дост люда, бо кажди пришов з дітми, мужами і женами. Анну представляла дочка Доротка з малом Анном. Запросили тіж сусьідів, бо сусьід, повідают, найближча родина.

Не было родини по стороні Петра Калакуки, бо она жыє в Україні. Но а декотри з них так само літают до Гамерики. Лемки розышлися по войні не з доброй волі: єдни на Схід, други – на Захід. А серце не перестає тужыти за горами, смереками і потичками, за рідном Лемківщыном, яку полишыли в далекім 1947 році. Молоди, яки ту вроджени, звикли-ся, же жыют на "ziemiach odzyskanych".

Вернеме-ся до салі. Пана Петра попросили до вступного слова. Быв барз взрушени увагом діти і родини. Оповів про свій нелегки жытєпис, якій прошов разом зо женом. Вродив-ся в селі Ганчова, повіт Горлиці. В 1944-45 роках быв мобілізовани до Червеной Армії. По короткій підготовці в Рабці, зостав післани на фронт. Вижыв. Ма войскови нагороди – ордени і медалі Совєтского Союзу і Речі Посполитой. Як ся вернув домів, юж не застав свойой родини: была виселена на Україну. Лишыв-ся в Ганчові. Втовди часи были непевни і небезпечни. Але внет настала акція "Вісла" і войско виселило решту ганчовян на Захід. Виїхали з Ганчови і Ковальчыки. Побрали-ся з Ольгом, виховали троє діти, котрым дали вищу осьвіту. Петро Калакука довги роки (майже 46) працював в адміністрациї повіту Любін і воєводства Лєгніца-Вроцлав. Повім од себе, же ма дар до керуваня, прихильни до люди, якы го шанують. Не може сідити спокійно на емеритурі: гнеска є солтисом Рынарціц і головом Союзу Комбатантів гміни Рудно. Пані Ольга цілий час уважала за дітми і працювала на господарці. Не мают обоє спокою, хоц п. Петро ма 74 роки, а п. Ольга на три – молодша. Солтис мусит вести власну господарку взорово.

Юбілянтам піднесли великі букет на 50 руж і засьпівали традицийне "Sto lat!" Видів-лем тот букет в покою: ружы іщы не всохли. Бо міцна родина Калакуків, котра іде рука об руку 50 літ през два столітя.

Ігор ГАНЧОВА.
Рынарціце-Тернопіль.

Христина ЛЕМ

ТРИ ЗЛОТЫ ҐРЕЙЦАРИ

і кульчыкы з діямантами од... привида

Новеля

Юж пару літ обіцювала-м дітьом, же повезу їх на "Лемківску Ватру" в Ждині. І ся стало. В липцю сіли зме до авта і щесливо заїхали на Ватряне поле, де каждого року одбыват-ся фестини.

До сестри в Сянік приїхали-зме рано. Діти одразу почали оповідати цьоці про нічну пригоду.

- Вертаме-ся назад, - одважно рекла Маряна. – Кілько років ту їжджу, але жадной хыжы на Маґурі не виділа-м. Того быти не може. Просто ся привиділо вам.

- Та, ніт, - запротестувала я. – Виділа не тилько я, а і діти.

За пару годин были-зме на перевалі. Іщы ся лишыли сьліди од колес, конар при дорозі. Але хыжы не было... Ту ся крыє якаси загадка. Поїхайме до найближчого села і спитаме-

трьох сынів. Але кажда дітина до року гмерала. І так ся лишыли сами. Каждого року, на Яна они дарували вшытким дітьом Гладишова цукерки. В часы войны на горі стояв фронт. Корчма згоріла, а в ній – господаре. То было вночы, памятам, з 20 на 21 липця 1915 року. Нич дивного в тім нее, же о.и ся зявили вам тамтой ночы. Я юж повідав, же они барз любили діти. Але являют-ся не кождому. Видно, же вы ся їм сподабали.

Нарешті я дома, в Тернополю. З приємносьтьом споминам "Лемківску Ватру". Прошу

З лемківского гумору

ПОСЬМІЙМЕ-СЯ КУСЦЬОК

В КОРЧМІ

Пришов хлоп до корчми і ся питат Мошка:
- Вчера, здає мі ся, я ту пив. Але не памятам кілько-м заплатив.
- Рівно пят злотих.
- Дякувати Богу! Я юж мисьлів же-м їх стратив.

ЖЕНА-СЬПІВАЧКА

- Коли моя жена почынат сьпівати, то я виходжу з хыжы.
- А чом?
- Сусьіди можут подумати, же єй б'ю.

САМ ВИНЕН

- Ваша донька погодила-ся стати мойом женом.
- Так тобі і треба. Не было ходити до нас каждого вечера.

ЦЕКАВІСТ

- Марись, чом маш перевязане око?
- Моя сусьідка штрикнула мі іглом.
- А то як ся могло стати?
- Я пізрила в дзюрку замкову.

ОПТИМІСТА

- Куме, чув лем, же сте купили гармонію. Але ци хтоси зна грати в вашій родині?
- Іщы ні. Але зараз приде сусьід і покаже, як то ся робит.

ЗАВЧАСУ ВСТАВ

- Куме, не розумю, як сте могли за єден ден наробити тилько глупот?
- Бо-м гнеска барз завчасу встав.

ПОРАДИВ

- Што ся стало? – питат муж в заплаканой жены.
- Я ґывтнула іглу.
- Є чого плакати! Я ти дам другу.

ДОБРІ, ЖЕ БОЛИТ

Дохтор бесідує з хворим.
- Што вас болит?
- Праві, же вшытко – голова, серце, брих, крижы, ноги...
- Добрі, же болят. Як чловека штоси болит, то значит, же жыє.

ЗАБЫВ

Судия: - Де жыє підсудний?
Сьвідок: - Не знам.
Судия: - А вы де?

везу їх на "Лемківску Ватру" в Ждині. І ся стало. В липцю сіли зме до авта і щесливо заїхали на Ватряне поле, де каждого року одбыват-ся фестини.

Без два дни стояла файна погода. Лем в ніч зо суботи на неділю почала-ся сильна злива. Мій найменший син під вечер зауважыв, же дойч може змыти з горба намет і переконав натыхміст їхати в Сянік до цьоці. Так і зробили. Покля ся зберали – змеркло-ся, почынала-ся буря.

Лишыли-зме Ждиню, минули Гладишів. Кєд виїхали на Маґуру, враз перед автом хпало дерево, альбо може конар: страх ма велики очы. Я наглі скєрувала вліво, мотор став. Смотрю-ся на дзиґарок – перша ночы. Сынове ся зострашыли: ніч, дойч, вітер, далеко од села. Што робыти?

- Смот-ся, мамо, сьвітло бє просто на хыжу! – скричав старший сын Андрий.

"Яку хыжу? – помысьліла-м. – Жадной хыжы ту не было". Але призерам-ся, направду, - деревляний старий дашок, на порозі – стара баба.

Дойч помалу втихав. Нараз мы ся перестали бояти. Повыходили з авта. Господиня того "заїжджого двору", по-гнешньому – мотелю, была якоси дивні зоблачена, гварила змішаном лемківско-польско-жыдівском бесыдом. З-під хустки выбивали-ся сивы волоси. Великий ніс не шпетив єй лицю, котре выпромінювало тепле, щыре почутя. Она запросила до хыж. Всередині хыжа нас здивувала – повне "ретро". Нас споткав згорблений старий, який ся операв на палицю. Видавав-ся дивним. З довгима сивыма пейсами і бородом. Мав на собі білу полотняну кошелю, такы самы сподні, чорну камизельку. На голові – чорний капелюш. Они запросили нас до столу повечеряти, подали флячки і пероги.

Я хтіла заплатити, але ґаздове пінязів не взяли. В подяку за гостину, на пожегнаня, молодшый сыночок заграв "7.40" на гусьлях. Старці были розчулени. Господар зняв з полиці малу деревляну касетку і подарував Іванкови. Пак поміг одсунути конар з пути. Разом-зме випхали на асфальт самохід. Дивна родина жычыла нам щесливой дороги...

За пару годин были-зме на перевалі. Іщы ся лишыли сьліди од колес, конар при дорозі. Але хыжы не было... Ту ся крыє якаси загадка. Поїхайме до найближчого села і спитамеся люди.

Вїхали ло Гладишова, ідеме до першой хыжы скраю.

- Слава Ісусу Христу!

- Слава навіки, - одповів нам літній чловек. На питання, што могла бы означати моя пригода, почули-зме такє:

- Колиси давно, іщы до Першой войни сьвітовой, стояла на тім перевалі корчма, котру тримали жыди Ребекка і Сруль Шліцманы. То были барз добры і щыри люде. Радо принимали подорожніх, якы ішли до Горлиц. Діти не мали. Правдиво, колиси мали являют-ся не кождому. Видно, же вы ся їм сподабали.

Нарешті я дома, в Тернополю. З приємносьтьом споминам "Лемківску Ватру". Прошу сына:

- Заграй "7.40".

А він мі гварит:

- Мамо, де тота касетка, што єй подарував незнаний дідо?

Правдиво, а де она? Скоро лечу до авта, доставам касетку, одкрывам, а там... Не вірю своїм очам: три великы злоты ґрейцари і кульчыки з діямантами. Розгартам папірец і чытам: "На пам'ятку про Шліцманів".

Што то было?

(По-лемківски витлумачыв Ігор Дуда).

Зима на Маґурі. Австрійський цвинтар.

Фото І. Дуди (8.03.2003).

ЗАБЫВ

Судия: - Де жыє підсудний?
Сьвідок: - Не знам.
Судия: - А вы де?
Сьвідок: - Я його сусьід.

КОМПЛІМЕНТ

Дантиста гварит пацієнтці:
- Пані, але мате файни зубы!
- Правда? Дякую за комплімент.
- Шкода тилько, же їх так мало.

В СКЛЕПІ

- Синьку мате?
- Маме.
- А якого она кольору?

ХЛІБ ЛЕМКІВСКИЙ - ПРОСТО ДОБРИЙ ХЛІБ

з пшеничной мукы і додаваням кмину выроблят підприємство «Медвідь», котре ся находит в м. Новий Розділ Миколаєвского району на Львівщыні (ул. А. Шептицкого 1/86).

Смачного!

"Дзвони Лемківщини" -

часопис Всеукраїнського Товариства "Лемківщина".

Наша адреса:

46001, м.Тернопіль, бульв. Т.Шевченка, 21.

Реєстраційне свідоцтво ТР 145

Замовлення № 24. Тираж 1000
Обсяг 1 друк. арк. Друк офсетний.
ПВК "Збруч", м.Тернопіль, вул. Живова, 11

Редактор Ігор ДУДА

Редакційна колегія:

Парасковія ТРАЧ - відповідальний секретар, *Олександр ВЕНГРИНОВИЧ* (Тернопіль), *Микола ГОРБАЛЬ* (Київ), *Степан КРИНИЦЬКИЙ* (Івано-Франківськ), *Володимир РОПЕЦЬКИЙ, Ярослав ШВЯГЛА* (Львів).

Комп'ютерний набір і верстка - *Тарас ВАШКІВ.*

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з позицією редакційної колегії.
Відповідальність за достовірність фактів несе автор публікації.
Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти.
Рукописи не рецензуються і не повертаються.

www.lemko.org
2010.08.11 12:25:06
+03'00'